

ВЛАСОВ

Володимир Іванович,

д-р екон. наук, д-р с.-г. наук,
головний науковий співробітник,
Державна наукова
сільськогосподарська бібліотека
НААН
(м. Київ)

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І ПОСТІНДУСТРІАЛЬНА ЕКОНОМІКА

У статті розглянуто погляди В.Л. Іноземцева на глобалізацію через призму постіндустріальної економіки.

В статье рассмотрены взгляды В.Л. Иноземцева на глобализацию через призму постиндустриальной экономики.

In the article the opinions of V.L. Inozemtsev concerning globalization through prism of postindustrial economics are given.

В сучасному розумінні концепція постіндустріальної спільноти отримала широке визнання після опублікування Д. Беллом (1973) монографії «Грядущее постиндустриальное общество», під яким сприймають спільноту в економіці, пріоритет якої в результаті науково-технічної революції й суттєвого зростання прибутків населення переважно перейшов від виробництва товарів до виробництва послуг, коли інформація і знання стають виробничим ресурсом, а наукові розробки стають головною рушійною силою економіки [1].

Одним із російських апологетів становлення й розвитку постіндустріальної системи економіки виступає академік В.Л. Іноземцев, який протягом 1973–2000 рр. опублікував серію статей, присвячених цим питанням, в яких виклав свої погляди на зазначену проблему.

По-перше, на його думку, десятиліття після Другої світової війни характеризувалися насамперед не політичним визволенням країн, що розвиваються й не ідеологічним протистоянням Заходу та Сходу, а зростаючою економічною стратифікацією, яка склала основу нового світогосподарського устрою, в умовах розвитку високих технологій і перетворення науки у головну

відтворювальну силу, що зумовило відмовлення розвинутих країн від індустріального виробництва й перехід на постіндустріальний розвиток.

Внаслідок цього на початок 90-х років світ розділився на три частини: *перша* – розвинуті постіндустріальні держави, що домінують в області високих технологій і контролюють основні інвестиційні потоки; *друга* – нові індустріальні країни, які імпортують технології і капітал, а експортують продукцію масового виробництва і *третья* – регіони, що спеціалізуються на видобутку сировини і постачанні сільськогосподарських товарів і які повністю, при цьому, залежать від попиту на їх продукцію і тому підконтрольні постіндустріальній спільноті.

Оскільки цей процес стратифікації протікав не дуже помітно, то він і не розглядався як основна тенденція світового розвитку. Але криза 1997–1999 рр. показала, що вона, по-перше, розпочалася поза межами постіндустріального світу (зазначимо, що глобальна криза 2008-2010 рр. навпаки розпочалася в постіндустріальній країні – В.В.). По-друге, вперше світова криза була чітко регіоналізована. По-третє, хвиля кризи охопила Азію, Східну Європу, та Латинську Америку, тобто всі три центри, які, як вважалося, були в змозі стати *основними полюсами економічного зростання* за межами постіндустріального світу.

За оцінкою В.Л. Іноземцева, традиційна модель економіки, що складалася з «первинного», або аграрного «вторинного», або індустріального і «третинного», або сфери послуг, секторів поширилася при підключенні нового, «четвертого» сектору, який заснований на виробництві й споживанні знань. Більше того, цей новий сектор вперше зайняв одне з домінуючих місць у структурі народного господарства, переважаючи за значимістю «первинний».

При цьому *третій сектор став абсолютно домінуючою сферою суспільного виробництва, а первинний кінцево втратив своє попереднє значення.*

Цікаво те, що академік, який прекрасно розуміє, що не маючи продуктів харчування він не зміг би написати жодного рядка, не зміг би викласти на

папері жодної своєї думки, замість того, щоб поставити питання щодо того, що економічні розрахунки важливості секторів треба ставити з голови на ноги, тому що без продуктів харчування людина не існуватиме, пише, що цей сектор втрачає своє значення. Куди тоді діти 1 млрд/осіб, що голодують? Тих, яким всі академічні міркування щодо індустріалізації, послуг, постіндустріалізації абсолютно непотрібні, да й ті, що так міркують теж без харчів нічого не могли б міркувати.

На думку В.Л. Іноземцева, вперше в історії на початку 70-х років склалася ситуація незбалансованості світової індустріальної системи і це явище він назвав *першою системною кризою індустріальної економічної моделі*, коли індустріальний сектор став наступною жертвою технологічного прогресу [2].

При цьому якраз 1973 рік – рік “нафтового” шоку став, за оцінкою В.Л. Іноземцева, вододілом між індустріальною та постіндустріальною епохами.

Другою системною кризою постіндустріального типу господарства В.Л. Іноземцев вважає народження в Західному світі в якості основного четвертого сектора господарства, жертвою якого став «вторинний» – індустріальний сектор.

На підставі оцінки розвитку економіки 90-х років, коли настав безпрецедентний тріумф постіндустріальної мережі, головним ресурсом якої став інтелектуальний капітал, а господарський прогрес визначається насамперед розвитком інформаційних технологій і пов’язаних з ними галузей промисловості, і те, що якраз в цьому секторі економіки виробляється ресурс, якому за поняттям В.Л. Іноземцева *не характерна традиційно розумієма вичерпаність*.

Більше того В.Л. Іноземцев виокремив нову рису інвестиційної стратегії. Якщо раніше інвестиції спрямовувалися у сфери виробництва, що сприяло економічному зростанню, то нинішній парадокс в тому, що інвестиції спрямовуються у сферу споживання, якою, на його думку, є здібності робітників, без розвитку яких інформаційне господарство буде неефективним.

В цих умовах розвитку *економічне зростання й частка збережень у ВВП* перетворюються із двох елементів, що знаходяться у тісній залежності, у взаємно *нейтральні перемінні*.

Ще одним парадоксом є те, що показник продуктивності не відображає реального ступеня господарського прогресу постіндустріальних держав.

В цілому перетворення індустріальної спільноти у постіндустріальну й розвиток останньої дозволив В.Л. Іноземцеву сформулювати, за нашою оцінкою, два висновки:

1. Нині постіндустріальні держави є не тільки зосередженням небаченої економічної й фінансової могутності, але водночас і потенційним джерелом безпрецедентної дестабілізації.

2. Світ у XXI ст. буде моноцентричним, основні риси якого визначені напрямом розвитку постіндустріальної цивілізації.

Оцінюючи формування постеконімічної спільноти, що формується в умовах постіндустріальної економіки, В.Л. Іноземцев виділяє два процеси, що хвилювали соціологів:

1. Швидке зниження соціальної ролі робітничого класу як наслідок формування сервісної економіки;

2. Формування нової еліти, панівного класу постіндустріальної спільноти.

При цьому, на його думку, протягом 70–90-х років у громаді зміцнювалося уявлення, що основою нової влади є не статус людини, а її реальні здібності до творчої діяльності, засвоєння, обробки й продуціювання інформації та знань.

Тому трактування цього нового панівного класу технократів базується на декількох фундаментальних положеннях:

1. Основою власності, що дозволяє представникам цього класу займати домінуючі позиції в громаді, є не «видимі речі» (земля, капітал), а інформація й знання.

2. Вплив цього класу зумовлений лікуючим положенням у бізнесі, армії, політичних інститутах, наукових установах.

3. Нова громада здатна стати менш егалітаристською, ніж попередня, оскільки капітал, як джерело впливу і могутності, замінюється знаннями.

Таке трактування дуже поширено і навмисно поширюється, на нашу думку, якраз у Західному постіндустріальному світі з метою замаскувати реальні сили впливу і грубо кажучи «наवेशать лапшу на уши», що якщо ти маєш знання, інформацію, талант, то ти панівна людина.

Зазначимо, що люди, які володіють землею і капіталом, просто купують ці здібності, знання та інформацію й тому ідея щодо нового панівного класу є скоріше міф, міраж, мрія видати за реальність те, чого не існує. Так, дійсно такий клас, якщо його можливо так назвати існує, але це найманці, які працюють на тих, хто їм сплачує. Тобто як і раніше діє старий широко відомий принцип – хто сплачує, той і замовляє музику.

При цьому В.Л. Іноземцев наводить, як приклад, чітке висловлення щодо цього відомого західного дослідника П. Драпера, який зазначив, що сучасні «работники интеллектуального труда не ощущают, что их эксплуатируют как класс».

З чим можливо погодитися у трактуванні В.Л. Іноземцевим, так це з виникненням у процесі становлення постіндустріальної спільноти двох полюсів соціального протистояння: з одного боку, вищий клас, представники якого, як правило, походять з забезпечених і добре освічених родин, керують компаніями, займають високі посади, а з іншого боку – більш низький клас нової спільноти, що складається із представників робочих професій або некваліфікованих мігрантів, які зайняті в масовому виробництві, сфері послуг.

Будучи головним російським розробником проблеми становлення й формування постіндустріальної спільноти В.Л. Іноземцев торкнувся також питань глобалізації, розквіт концепцій якої прийшовся, на його думку, на першу половину 90-х років ХХ ст., що базувалася на трьох тенденціях:

1. На початок 90-х років США вийшли із довгої економічної кризи при контролі ними і західними країнами міжнародних політичних об'єднань і фінансових установ, що стали грати провідну роль на світовій арені;

2. Психологічний вплив на західну спільноту розвалу СРСР і перехід Східноєвропейських країн на ринкову економіку;

3. Формування соціокультурної взаємозалежності окремих країн і народів внаслідок революції у засобах комунікації.

Якраз, за оцінкою В.Л. Іноземцева, зумовило те, що базою стабільного процесу глобалізації послуговувала невмолима потреба окремих національних економік у активній взаємодії однієї з іншою між собою, а технологічний прогрес західних спільнот, що забезпечував їх домінування в світовому господарстві, водночас зумовлював їх зростаючу самодостатність. Крім того, В.Л. Іноземцев виділяє ще одну тенденцію – замкнення постіндустріального світу, про що свідчить статистика міжнародної торгівлі, рух інвестицій і переміщення робочої сили.

Це, на нашу думку, є помилковим заключенням, тому що постіндустріальний світ не може жити без країн так званого третього світу, з яких він висмоктує сировинні ресурси, робочу силу, інтелектуалів, де розміщує філії своїх виробництв тощо. Наведемо тільки один приклад: США експортує товари свого АПК в більше ніж 190 країн світу, Франція у понад 150. Хіба можливо назвати це замкненістю?

Переходячи до оцінки глобалізації В.Л. Іноземцев зазначив, що всі факти, які він навів при аналізі виникнення й розвитку постіндустріальної спільноти показують, що в сучасних умовах формування постіндустріальної спільноти вони скоріше містять деякі *передумови глобалізації* (виділено нами – В.В.), ніж реалізують їх у дійсності.

Цю тезу В.Л. Іноземцев намагається підкреслити такими характерними, на його думку помилками, які пов'язані з обговоренням глобалізації:

По-перше, процеси активізації господарської й соціальної взаємодії окремих елементів постіндустріального світу трактуються таким чином, нібито

вони стосувалися й їх відносин зі всіма іншими країнами. Але розвинуті держави Заходу інтегруються таким же природнім чином, як протягом століть древні державні об'єднання інтегрувалися у потужні національні держави. При цьому автор забув тридцятирічну війну, що була підґрунтям Вестфальського миру і встановлення кордонів держав і правил їх взаємодії між собою. Забув зовсім інші економічні, а потім і політичні умови, на яких створювалася й розвивається ЄС.

Другою помилкою автор вважає те, що досі поняття глобалізація не має чіткого визначення.

І тут автор забув про те, що оскільки глобалізація охоплює всі сторони життя людини – соціальні, економічні, екологічні, культурні, етичні, релігійні, цивілізаційні тощо, то, з одного боку, в кожній сфері можливо визначити своє поняття цих процесів, а з іншого, якраз їх багатогранність не дає можливості сформуванню єдиного поняття яке, скоріше за все, характеризується одним універсальним терміном – **глобалізація**.

Автор вважає, що історії відомі тільки два процеси, що приводили людство до більшої цілісності. Це виникнення національних держав і процес інтернаціоналізації, що розгорнувся у ХХ ст.

По-перше, добитися більшої цілісності намагалися багато державоутворювачів – від Хамурапі до Наполеона, який мріяв про Європу як єдиний дім. Діяли вони правда методами військового примусу.

По-друге, інтернаціоналізація розпочалася ще у ХІХ ст. Тут треба було почитати і згадати К. Маркса та Ф. Енгельса, які писали про інтернаціоналізацію ще у ХІХ ст.

У цілому, на думку В.Л. Іноземцева, нині йде активний розвиток процесів інтернаціоналізації з подоланням політичної та ідеологічної роздільності світу й створення нових економічних бар'єрів, а коли почнеться подолання економічної роздільності світу, яке прийме планетарні масштаби, то тоді можна буде говорити щодо нової якості соціального розвитку.

Більше того, автор вважає, що *оптимальним* (виділено нами – В.В.) буде такий рух подій, коли постіндустріальні країни не розповсюджуватимуть свої цінності на весь світ, а диктуватимуть умови прилучення до них, і найважливішою з цих умов – це відмова країн, що розвиваються від свого національного суверенітету. Чи не виглядає цей висновок, як відкритий заклик до нової колонізації?

Те, що глобалізація досі не має чіткого визначення, яке, на думку В.Л. Іноземцева, свідчить, що *глобалізації не існує* (виділено нами – В.В.). Просто йде процес інтернаціоналізації. Але автор водночас в іншій роботі, присвяченій основним напрямкам досліджень сучасної спільноти, обговорюючи поняття «*постіндустріальна спільнота*», зазначає, що досконалістю постіндустріальної теорії є те, що її прибічники, до яких відноситься і сам В.Л. Іноземцев не *дають чіткого визначення окремих типів спільноти й не показують їх хронологічних кордонів* (виділено нами – В.В.) [3]. Тобто, коли В.Л. Іноземцев не є прибічником глобалізації, то відсутність чіткого визначення цього поняття є помилкою, а коли він є прибічником постіндустріальної теорії, то така відсутність вже є досконалістю теорії.

В іншій науковій праці В.Л. Іноземцев відкрито пише, що поняття «постіндустріальне» може бути застосовано *лише для описання технологічного й господарського базису сучасних нам спільнот, не визначаючи при цьому ні їх соціальної, ні політичної організації*. Тобто це дуже обмежене поняття порівняно з тим широким розумінням, яке вкладають прибічники глобалізації в її поняття.

Продовжуючи тему постіндустріального розвитку В.Л. Іноземцев зазначив, що *еволюційне формування постіндустріальної системи у найближче десятиліття неможливо ніде, крім США та країн ЄС*.

Всі інші країни підуть шляхом наздоганяючого розвитку, модель якої характеризується: по-перше, однобічністю індустріального розвитку; по-друге, недоспоживанням населення; по-третє, переважання у таких економіках екстенсивних методів розвитку; по-четверте, масштабним імпортом капіталу;

по-п'яте, що найбільш важливе, залежність таких країн від експорту власної продукції й, шосте, абсолютною технологічною, інтелектуальною й культурною залежністю країн, що розвиваються, від розвинутого світу. Всі ці фактори, на думку В.Л. Іноземцева, пояснюють невдачу цієї моделі.

Якби підводячи підсумки своїм роздумам щодо глобалізації В.Л. Іноземцев разом з Є.С. Кузнецової написав: «Мы заявляем, что *современный мир не является глобализирующимся, а единственная проблема, имеющая подлинно глобальный характер – взаимодействие между «первым» миром и всеми другими*, т.е. между демократической постиндустриальной цивилизацией и традиционными социальными системами, где еще не сложилось подлинно гражданское общество» [4]. Власне кажучи, по comment.

Список використаної літератури

1. *Постиндустриальное общество* [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bing.com/search> – Назва з екрану.
2. *Иноземцев В. Л.* На рубеже эпохи. Экономические тенденции и их неэкономические следствия / В. Л. Иноземцев. – М.: Экономика, 2003. – С. 101–108.
3. *Иноземцев В. Л.* Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы : [учеб. пособие] / В. Л. Иноземцев. – М.: Логос, 2000. – 304 с.
4. *Иноземцев В. Л.* Глобальный конфликт XXI века. Размышление об истоках и перспективах межцивилизационных противоречий / В. Л. Иноземцев, Е. С. Кузнецова // ПОЛИС. – 2001. – № 6. – С. 131–139.